اللّٰہ یجتبی الیہ من یشاء و یہدی الیہ من ینیب

الحمد للّٰہ علی احسانہ کہ نسخہ نادر الوجود مؤلفہ رئیس المحدثین مولانا شاہ عبد العزیز محدث دہلوی رح مسمّی بہ

عجالۂ نافعہ

اصول حدیث

بتصحیح تام و تنقیح مالا کلام حسب ایمای جناب مولانا حافظ محمد عبد الاحد سلمہ الصمد سنہ ۱۳۴۸ھ

در مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

هر چند بعضی احادیث آن در غایت ضعف اند و **طبقه ثالثه** احادیثی که جماعه از علمای متقدمین
بر زمان بخاری و مسلم یا معاصرین آنها یا لاحقین با آنها در تصانیف خود روایت کرده اند و التزام
صحت ننموده و کتب آنها در شهرت و قبول در مرتبه طبقه اولی و ثانیه نرسیده هر چند مصنفین آن
کتب موصوف بودند به تبحر در علوم حدیث و وثوق و عدالت و ضبط و احادیث صحیح و حسن و ضعیف
بلکه متهم بالوضع نیز دران کتب یافته میشود و رجال آن کتب بعضی موصوف بعدالت اند و بعضی
مستور و بعضی مجهول و اکثر آن احادیث معمول به نزد فقهاء نشده اند بلکه اجماع بر خلاف آنها منعقد
گشته و درین کتب هم تفاضل و تفاوت است بعضها اقوی من بعض اسامی آن کتب اینست
مسند شافعی سنن ابن ماجه مسند دارمی مسند ابی یعلی موصلی مصنف عبد الرزاق مصنف ابوبکر
بن ابی شیبه مسند عبد بن حمید مسند ابی داؤد طیالسی سنن دارقطنی صحیح ابن حبان مستدرک حاکم
کتب بیهقی کتب طحاوی تصانیف طبرانی و **طبقه رابعه** احادیثی که نام و نشان آنها در قرون
سابقه معلوم نبود و متاخران آنرا روایت کرده اند پس حال آنها از دو شق خالی نیست یا سلف
تفحص کردند و آنها را اصلی نیافته اند تا مشغول بروایت آنها می شدند یا یافتند و دران قدحی
و علتی دیدند که باعث شد همه آنها را بر ترک روایت آنها و علی کل تقدیر این احادیث قابل
اعتماد نیستند که در اثبات عقیده یا عملی با آنها تمسک کرده شود و لنعم ما قال بعض الشیوخ
فی امثال هذا **شعر** فَإِنْ كُنْتَ لَا تَدْرِي فَتِلْكَ مُصِيبَةٌ ✱ وَإِنْ كُنْتَ تَدْرِي
فَالْمُصِيبَةُ أَعْظَمُ و این قسم احادیث را بسیاری از محدثین زده است و بجهة کثرت طرق
این احادیث که درین قسم کتب موجود اند مغرور شده حکم بتواتر آنها نموده و در مقام قطع یقین
بدان تمسک جسته بر خلاف احادیث طبقات اولی و ثانیه و ثالثه مذهبی بر آورده اند و درین قسم
احادیث کتب بسیار مصنفه شده اند برخی را بشماریم کتاب الضعفا لابن حبان و تصانیف الحاکم۔

کتاب الضعفا للعقیلی کتاب الکامل لابن ابی عدی تصانیف ابن مردویہ تصانیف خطیب تصانیف ابن شاہین تفسیر ابن جریر فردوس دیلمی بلکہ سائر تصانیف او تصانیف ابی نعیم تصانیف جوزقانی تصانیف ابن عساکر تصانیف ابو الشیخ تصانیف ابن نجار و مشتبیر مساہلہ و وضع احادیث در باب مناقب و مثالب و در تفسیر و بیان اسباب نزول و در باب تاریخ و ذکر احوال بنی اسرائیل و قصص انبیاء سابقین و ذکر بلدان و اطعمہ و اشربہ و حیوانات واقع شدہ و در طب و رقی و عزائم و دعوات و ثواب نوافل نیز این حادثہ رو دادہ ابن الجوزی در موضوعات خود غالب این احادیث مجروح و مطعون ساختہ دلائل وضع و کذب آنہارا مبرہن نمودہ کتاب تنزیہ الشریعۃ در وقع غائلہ این احادیث کافی است و اکثر مسائل نادرہ مثل اسلام ابوین آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و روایات مسح الرجلین از ابن عباس و امثال این نوادر از ہمین کتب می بر آید و مایہ تصانیف شیخ جلال الدین سیوطی در رسائل و نوادر خود ہمین کتابہا است و اشتغال بہ احادیث این کتب و استنباط احکام از آنہا لا طائل می نمایند و مع ہذا اگر کسی را رغبت تحقیق این کتب باشد میزان الضعفاء ذہبی و لسان المیزان ابن حجر عسقلانی برای احوال رجال این کتب بکارش می آید و برای شرح غریب و توجیہات عبارات آن کتاب مجمع البحار شیخ محمد طاہر بوہرہ گجراتی مغنی است از جمیع سواد چون ترتیب کتب حدیث معلوم شد و طبقہ اعلی ازین باب مؤطا و صحیحین قرار یافت لابد بیشتر اہتمام بہ تحقیق این ہر سہ کتاب باید فرمود بعد از ان بہ بقیہ صحاح ستہ باید پرداخت و ظن غالب آنست کہ بعد از تحقیق مؤطا و صحیحین در تحقیق بقیہ صحاح ستہ دو ثلث کار مفروغ عنہ می شود و قدر قلیل باقی می ماند لہذا بر فوائد متعلقہ باین ہر سہ کتاب کلام را مختصر ساختہ شد

فائدہ [6] در ضبط بعضی